

Tanpınar: Trajik Bir Şair ve Şiiri Kitabı Üzerine

ARŞ. GÖR. AHMET DURAN ARSLAN*

Modern Türk edebiyatının en temel taşlarından biridir Ahmet Hamdi Tanpınar. Sanatçı, kaleme aldığı eserlerin arka planında görülen derin tarihî, felsefi, sosyolojik ve psikolojik muhakeme yetisi ile araştırmacılar için heyecan verici, bir o kadar da zahmetli ve çetin bir yazar olma özelliği taşır. İçine doğduğu edebî dönemle uyuş(a)mayan Tanpınar'ın yoğun imgelerle örülü "yükü metinler"i yaşadığı çağda büyük bir ilgi görmemiştir. Değişen ve gelişen zamanla beraber sanatçının metinlerindeki "sıkı örgüler" çözümlenmeye, "örtülü anlamlar" da açılmaya başlamış; *Huzur* ve *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* başta olmak üzere yazara ait tüm romanlar, denemeler, mektuplar ve röportajlar üzerine ayrıntılı

ve yoğun bir inceleme sürecine girilmiştir. Ancak sanatçının düzyazıları üzerine yapılan çalışmalarla şiirleri üzerine odaklanan araştırmalar nicelik ve nitelik bakımından birbirinden uzak bir görünüm sunar, başka bir deyişle Tanpınar'ın nesrine nazaran nazmı ihmal edilmiştir. Mehmet Kaplan'ın 1963 yılında çıkardığı *Tanpınar'ın Şiir Dünyası* incelemesi ile hızlı açılan Tanpınar'ın şiir tahlilleri kapısı, sonraki yıllarda başlangıçtaki ivmesini sürdürememiştir. Bu bağlamda *Tanpınar: Trajik Bir Şair ve Şiiri* başlıklı kitabın, bu açığı fark edip doldurma niyetiyle kaleme alındığı söylenebilir.

Yunus Balcı'nın *Tanpınar: Trajik Bir Şair ve Şiiri* kitabı, temel olarak iki bölüme ayrılır: Trajik Çatışma ve Trajikten Kurtuluş. Bu ana bölümlere geçmeden önce ise "trajik" kavramının kökeni, anlamı ve tarihsel gelişim süreçlerinin özetlenerek konunun Tanpınar'ın hayatındaki trajik duyuşa bağlandığı bir giriş bölümüyle karşılaşılır. Bu bölümde genel olarak Eski Yunan ve Modern Batı edebiyatlarında "trajik" in izi aranır. Trajik kavramının, trajedinin özündeki çatışmadan doğduğu ve onun temelinde bir "ikilik/düalizm" in yer aldığı vurgulanır. Zıtlık, çelişki ve çiftdeğerlik özelliklerinin bu kavramın doğasında

* Muğla S. K. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetduranarslan@gmail.com

bulunduğunun altı çizilir. Balcı, Eski Yunan tragedyelerindeki trajik durum ile modern trajik düşüncenin aynı düzlemde olmadığını ifade eder. Buna göre Eski Yunan'daki trajiğin kaynağı insanın kendi dışındaki güçler karşısındaki acizliği iken modern trajiğin menşei insanın kendi iç dünyasındaki ikilemlerdir. Balcı, bu farka değindikten sonra ise konuyu Tanpınar'ın hayatındaki trajiğin doğuşuna getirir. Bu bağlamda Tanpınar'ın mektuplarından, hatıralarından ve çeşitli yazılarından örnekler sunarak sanatçının trajik durumunu ispatlamaya çalışır. Ona göre Tanpınar, insan varlığı ile yokluk/ölüm arasındaki tezadı annesini kaybetmesi sonucu fark eder. Balcı, biyografik bir okuma yaparak annesinin öldüğü vakit on dört, on beş yaşlarında olan sanatçının eserlerindeki trajikliğin, "annenin kaybı" ile örtük bir ilişkisi olduğunu savunur.

Kitabın birinci bölümünü oluşturan Trajik Çatışma; "İnsan ve Kaderi", "İnsanın Zaman Karşısındaki Trajik Durumu", "Varlık ve Trajik İnsan" ve "Hayatın İçindeki Trajik Durum" alt başlıklarından oluşur. Bölümün hemen girişinde Tanpınar'ı özellikle felsefi açıdan derinden etkilediği bilinen Henri Bergson'un "bütünsel zaman anlayışı" kuramı özetlenir. Balcı'ya göre Tanpınar, dünle yarın, geceyle gündüz, geçmişle gelecek, yerle gök, doğumla ölüm, varlıkla yokluk arasında, yani sürekli bir "eşik krizi"nde olan insanı konu edinir. Balcı, "Ne içindeyim zamanın / Ne de büsbütün dışında" dizelerinin, Tanpınar şiirindeki trajik bağlamın dikkat çekici bir tezahürü olduğuna işaret eder. Arada oluş, onun için bir varoluş şeklidir. Kitabın anahtar savlarından biri de yine bu bölümde işlenir: Sonsuzluk arzusu ve ölüm gerçeği arasındaki paradoks, Tanpınar şiirinin trajikliğini besleyen temel noktalarındandır. Sınırlı/sonlu bir hayat formuna sahip olan insan, yine de kendini ebedî kılmamanın, ölümsüzlüğe ulaşmanın yollarını arar, başka bir ifadeyle "ümitsiz bir isyan"¹ kalkışır. Balcı, sanatçının amacının daima ebediliğe kavuşmak olduğunu savunur. İnsanın bedenlen bu emele ulaşamayacağını farkında olan Tanpınar, ölüm hududunu aşıp sınırsızlığa erişmek için başka yollar aramaya başlar.

Kitabın ikinci ve son bölümü olan Trajikten Kurtuluş'ta ise Tanpınar'ın sonsuzluğa uzanma isteğini gerçekleştirmek için aradığı üç yol belirtilip analiz edilmiştir. "Sonsuzluğa Açılan Kapı-1: Rüya", "Sonsuzluğa Açılan Kapı-2: Sanat" ve "Toplumsal Zamanın Devamlılığı" alt başlıklarından oluşan bu bölümde Tanpınar'ın trajikten kurtulmak için rüya, sanat ve toplumsal zaman'a sığındığı belirtilir. Bu kısımda, Tanpınar'ın rüya estetiğini analiz etmeden hemen önce rüya kavramının tarihsel arka planından çeşitli kesitler sunulur. Bu bağlamda genel olarak Freud'un rüyalar hakkındaki düşünceleri teorik dayanak olarak seçilmiştir. Buna göre rüyalar, insanın iç dünyasındaki çatışmalardan kaynaklanır ve bir dramı temsil ederler. Onlar, baskılanmış arzuların çeşitli sembollere bürünerek görünür

¹ Trajik bir tamlama örneği olarak adlandırılabilir bu ifade Tanpınar'ın "İnsanlar Arasında" adlı şiirinde geçer (Tanpınar 2016: 89-97).

kılındığı uzamlardır ve fâni dünya karşısında âdeta alternatif bir hayat formu/uzamı yaratırlar. Balcı, Tanpınar'ın da trajik ruh hâlimden bir kaçış/kurtuluş yolu olarak rüyaları gördüğünü belirtir. Sanatçının rüya estetiğinde çokça karşılaşılan “kadın”, “çocuk”, “gökyüzü” ve “deniz” kelimeleri, ebediyeti çağrıştıran bir niteliğe sahiptir. Geri dönüş mitosunu olarak da nitelendirilen anne karnına dönüş isteği ya da bir sığınma alanı olarak kadın-anne-sevgili imgesi ile aslında ölümden uzaklaşma ve hayatın başına dönme arzusu dile getirilmektedir. Benzer şekilde geçmiş hatıralara ya da çocukluğa dönme temisi de sonluluk, bitimlilik düşüncelerinden kaçışla ilgilidir. Gökyüzü ve deniz metaforları ise sonsuzluk, sınırsızlık ve öteye erişme isteğine karşılık gelir. Balcı, Tanpınar'ın ebediyete ulaşmak için ikinci yol olarak sanatı gördüğünü ifade eder. Tanpınar, sanatı ölümden sonraki hayat olarak telakki eder. Müzik, onun şiirlerinin mayasında önemli bir yere sahip olan bir sanat dalı olarak göze çarpar. Balcı'ya göre müzik, çoğu zaman sanatçının rüya âlemine eşlik edip onun arka planında işleyerek insanı dar ve sınırlı bir atmosferden genişlik ve sonsuzluğa ulaştırır. Balcı, Tanpınar'ın trajikten kurtuluş yolu bağlamında ise son olarak cemiyet fikrini öne sürer. Tanpınar'a göre rüya ve sanatta olduğu gibi toplum hayatında da ölüm fikrinin kısmen yenilmesi mümkündür. Buna göre sosyal zaman, bireysel zamanı aşar ve bu yüzden insan, cemiyet hayatına aidiyet bildirdiği takdirde “son/yok oluş” düşüncesinden arınıp “devam/süreklilik” fikrinin bir parçası olma şansını yakalayabilir. Görüldüğü üzere kitapta, Tanpınar'ın içinde bulunduğu trajik hissiyattan kaçış için kendisine üç farklı yol yarattığı vurgulanır.

Bu bilgilerden hareketle *Trajik Bir Şair ve Şiiri* kitabının, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın nesrine göre ihmal edilmiş konumda bulunan şiirlerine yönelik bir inceleme girişimi olduğunu söylemek mümkündür. Kitap, gerek “trajik” kavramının tarihsel gelişim/değişim süreçlerine dair verdiği teorik bilgiler, gerek Tanpınar'ın hayatı ve eserleri arasında kurduğu bağlantılar, gerekse de sanatçının -“trajik bir bilincin sanatı” olarak betimlenen- şiir anlayışının analizi itibarıyla “Tanpınar incelemeleri kütüphanesinde” yer almayı hak etmektedir.

Kaynakça

Balcı, Yunus (2016). *Tanpınar: Trajik Bir Şair ve Şiiri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2016). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.